

MUÑOZ, Jacobo 2022, *Crítica i veritat. Assaigs, ressenyes, converses (1980-2015)*, introducció i selecció de Gustau Muñoz, València: Institució Alfons el Magnànim/Centre Valencià d'Estudis i Investigació. ISBN 978-84-7822-907-9, 224 pàgines

Crítica i veritat és un recull de textos diversos del filòsof Jacobo Muñoz, seleccionats per Gustau Muñoz, que varen veure la llum entre els anys 1980 i 2014, en diferents publicacions valencianes: *Trellat*, *L'Espill* i *Pasajes*. A més d'assaigs i ressenyes, inclou també la transcripció d'una llarga conversa sobre l'estat de la filosofia avui amb els professors Sergio Sevilla i Nicolás Sánchez Durá, així com una entrevista en profunditat que li va fer Faust Ripoll publicada a *L'Espill*. Tal com indica Gustau Muñoz al pròleg, Jacobo Muñoz no va interrompre mai el contacte amb la seua terra: passava llargues temporades a Biar, on es retrobava amb amics, i li feia un goig especial col·laborar en publicacions valencianes i veure els seus textos traduïts a la llengua del País. El llibre ha estat publicat per la Institució Alfons el Magnànim/Centre Valencià d'Estudis i Investigació, en la col·lecció "Novatores", l'any 2022, i l'edició és boníssima: una cura d'edició a càrrec de l'equip de la IAM.

El pròleg ens presenta a Jacobo Muñoz com un home de vasta cultura, atent al seu temps i amb consciència tràgica, derivada de les promeses incomplertes i les expectatives frustrades. Temperada, però, per una confiança en les possibilitats humanes, que aposta pel republicanisme, el socialisme democràtic i una nova il·lustració. Muñoz sempre estigué rodejat de pensadors que l'ajudaren a créixer professionalment. En 1969 se n'anà a Barcelona, on estigué un decenni llarg i coincidí amb Emilio Lledó i Manuel Sacristán; aquest darrer va influir notablement en ell i així ens ho fa veure en repetides ocasions al llarg del llibre. Posteriorment, hagué de marxar a Madrid on no fou gens fàcil conjujar la seua tasca intel·lectual i acadèmica amb la social i política. Des de la Universitat, plantà cara a la dictadura, treballà en la transició i reflexionà constructivament en favor d'una democràcia més humana.

Muñoz considerava que el capitalisme havia esdevingut un despropòsit per l'exaltació de l'individualisme i l'antiigualitarisme així com la privatització progressiva i indiscriminada. En aquest sentit, el marxisme resultava útil en tant que procés de desdogmatització. Segons Muñoz, els estats capitalistes ignoren la proposta keynesiana segons la qual l'Estat ha d'intervenir en l'eco-

nomia donant equilibri i revertint les situacions de crisi. A més, ens adverteix que el capitalisme és el vertader subjecte de la modernitat. I ens invita a fer-nos la següent pregunta: si el capitalisme és el vertader subjecte, qui és l'objecte? Em sembla encertada la seua tesi segons la qual la crítica al marxisme ha estat una propaganda i mala publicitat útil per tal d'accelerar el creixement del capitalisme. Aquesta crítica ja apareix entre Albert Camus i Jean Paul Sartre en l'any 1952. Mentre que Camus fou molt crític amb el marxisme-leninisme de la Unió Soviètica i la independència d'Alger, Jean Paul Sartre considerà que aquesta tesi afavoria el prestigi dels periòdics més conservadors i de l'opinió pública. La roba bruta calia rentar-la a casa. Muñoz, molt més moderat i d'una altra època, és ben conscient que, si bé el marxisme és un sistema que ha estat difícil de portar a la pràctica, cal ser prudent amb la crítica que se li puga fer perquè s'oposa al creixement descontrolat del capitalisme fent una anàlisi rigorosa dels seus mecanismes de producció i les conseqüències.

Muñoz també s'ocupa de Joan Fuster, a qui considera un home "compromès social i políticament" i també com un "jornaler de l'escriptura". El mateix Fuster ho reconegué en una entrevista que li va fer la Montserrat Roig en TV3: "Soc un home que treballa i això no crec que no m'ho podrà negar ningú" (*Entrevista a Joan Fuster en Personatges*, 1977). Muñoz ens conta que Fuster contribuï al conreu de la consciència històrica sense la pretensió de ser cap exemplar a imitar per les vides dels seus lectors. En realitat, Fuster fou un consumidor de la literatura i la filosofia. Coneixia bé l'existencialisme francès, Gramsci, Montaigne i el mateix Bertrand Russell. També va sentir admiració profunda per Eugeni d'Ors, un intel·lectual que compareixia davant l'opinió pública i la modificava. Pel que fa a Fuster sempre ha emprat l'escepticisme, el racionalisme, ha fugit del dogmatisme i sempre demostrà una apertura mental com molt poca gent: amb ell es podia parlar de qualsevol cosa.

Muñoz considera que el món sempre ha estat dividit, atenent a diferents raons i motius. En qualsevol cas, Occident és la part dominant del món i Orient, la part dominada. I això, malgrat mantenir la "multiculturalitat", dificulta la interculturalitat. Posa el cas dels europeus hem conviscut amb diferents cultures i tradicions i això ens ha fet millorar com a societat. Segons l'autor, no es pot negar que som un mosaic lingüístic, ètnic i cultural, marcat pel mestissatge. I continua: Una escola de tolerància positiva i activa, no merament passiva. Europa és també una escola de Justícia. Ara bé, la convivència i el diàleg es fa impossible sense existir la igualtat. Jacobo mostra una preocupació per la desigualtat existent al món. Tenim un occident que mai abdica front a l'islam i que a casa seua viu una amenaça constant de l'escepticisme i el relativisme. I a la vegada, un islam, cada vegada més autoafirmatiu i amb més complex d'inferioritat per la falta d'abdicació de la cultura occidental. La solució davant

d'aquest xoc de civilitzacions és en una aliança de civilitzacions: un diàleg obert que exigeix simetria i que, des del respecte a la diferència, busque els elements que uneixen.

En el seu article *Què és un Mestre?*, Muñoz es refereix a Manuel Sacristán com un intel·lectual magistral i indispensable en les tertúlies de caràcter social de l'època. Considera que Jean Paul Sartre fou el darrer filòsof existent, junt a Malarux en el sentit tradicional. En aquest punt, m'haguera agradat conèixer l'opinió de Jacobo a propòsit de la polèmica entre Camus i Sartre. Tots dos compartien això de ser filòsofs compromesos (*engagés*). Això sí, Sartre visqué amb un compromís social i Camus, fou crític amb l'estalinisme i les morts en la Independència d'Algèria. Explica Muñoz que el professor Manuel Sacristán, mai va separar l'activitat intel·lectual dels seus compromisos pràctics. També va saber llegir amb consciència històrica els clàssics i donar-li valor a la filosofia en el sentit de crítica política actual. Fou un mestre que prioritzà la racionalitat moral i social en la tasca docent i entengué que calia fer-ho com una mena d'acció capil·lar que penetrés per tot arreu. Sense cap dubte, Muñoz afirma que Manuel Sacristán és un dels millors pensadors del segle xx. Sacristán fou un gran mestre; un portador de coneixements que milloren la vida de les persones.

Muñoz també ens parla del canvi experimentat per la universitat en el darrer segle. Res a veure amb allò que, segons Ortega i Gasset, havia d'aconseguir la universitat: "homes cultes". Actualment, la universitat està al servei de l'empresa i de l'economia. És evident que la consciència crítica i la "cultura" en el seu sentit més desinteressat, estan en crisi. *L'homo economicus* ha vingut per a quedar-se. No és cap despropòsit considerar que amb aquesta burocratització vigent, correm el perill de considerar l'alumnat com un client o consumidor, la universitat com un proveïdor de serveix i les autoritats acadèmiques com els gestors i recaptadors de fons. I pel que fa a l'admiració es retén als atletes olímpics futbolistes, estrelles de pop i fins i tot els reis del crim. Els diners manen avui en dia: youtubers, instagrammers i personatges de la faràndula televisiva, etc.

El volum també inclou una ressenya de Muñoz del llibre de Xavier Serra, *Història social de la filosofia catalana* (Afers, 2010). Segons Xavier Serra, Joan Fuster se n'adonà que la Universitat havia estat ineficient i la llengua inadaptada. No obstant això, pel que fa a la lògica simbòlica i les matèries vinculades, la seua introducció a l'Estat espanyol fou a través del filtre català. Però no sols va ocórrer amb la lògica, també amb l'assaig filosòfic i això ho aconseguí el mateix Joan Fuster, amb llibres escrits també en català. No és d'estranyar que Jacobo Muñoz li done valor a Xavier Serra. L'escriptor suecà, en les seues *Biografies parcials* (Afers, 2018), fa un recull d'un bon grapat de personatges que han contribuït a canviar el país.

L'entrevista a cura de Faust Ripoll tingué lloc en el mes d'agost del 2013 a la casa d'estiu a Biar i es feu amb la finalitat de conèixer la seua trajectòria intel·lectual, les seues influències així com el seu pensament sobre el present. D'una banda, fa veure la seua defensa de les idees més nobles de la Il·lustració, però també les seues crítiques al desenvolupament d'aquest projecte. És interessant quan diu que “El capital és el vertader subjecte de la Modernitat, si el subjecte és el capital, quin és doncs l'objecte, l'home?” (76). La seua referència a Manuel Sacristán és positiva: “No he conegut mai ningú en el qual coincidiren la precisió extrema de pensament i la brillantor” (79).

En l'entrevista, Muñoz també ens explica que la rebuda que se li va fer a Madrid l'any 1979 no fou gens positiva. Ell no era de la casa i tenia fama de comunista i ateu, motiu pel qual quedà una mica aïllat. Així com a Catalunya es respirava un progressisme i una burgesia molt avançada en la forma de vida, a Madrid hi continuava havent una dreta conservadora duríssima i repressora. Així ens ho conta:

Se'm va fer una rebuda gèlida, vaig ser el primer que hi arribava de fora, no era de la casa, no pertanyia a cap família de nacionalcatòlics, i com que tenia afama de comunista i d'ateu, es pensaven que jo arribaria amb un ganivet a la boca per a acoltellar-los a tots, i vaig estar absolutament aïllat i importunat, fins que hi va haver un canvi de deganat i, sobretot, quan el PSOE va guanyar les eleccions i va quedar clar el tema de la transició i el canvi polític ja era irreversible i que calia acceptar-lo, incloent la incorporació de nova gent, noves cares. Llavors la situació es va normalitzar. Després he treballat a gust i he fet moltes coses en la Universitat Complutense, però el començament va ser terrible (79)

Muñoz està convençut que cal democratitzar l'ideari il·lustrat, establint relacions entre democràcia i capitalisme. Segons ell, va fracassar el primer intent de la il·lustració; el capitalisme ha anat a la deriva i ens correspon reflexionar, meditar i fer-li una bona revisió, també a Kant: *Sapere aude*. Però clar, la il·lustració s'ha trobat amb l'estructura capitalista i això mereix un bon grapat d'accions i de reflexions. M'ha semblat molt interessant la seua referència a les cooperatives, sense trencar amb el mercat. Ens adverteix que el moviment feminista i el trencament amb la família tradicional tenen elements emancipadors però també crea nous mercats, com els aliments precurinats, per exemple.

El filòsof i mestre considera que ens trobem en una societat cada vegada menys moral i més postmoral. Veu impossible la conciliació entre una conducta moral i una recerca desenfrenada, i estructuralment imposada, del benefici. I s'atreveix a considerar que les grans corporacions multinacionals so els grans senyors feudals actuals. Jacobo ens adverteix que la privatització és implacable

i que tan prompte com troben la fórmula de privatitzar l'aire, haurem de pagar per respirar. I amb açò, considera que cal plantar-se i dir "no", fer-ho una mica menys poètic que com ho feia Manolo Sacristán. El relativisme és una altre concepte que apareix a l'entrevista de Faust Ripoll. Muñoz no comparteix la crítica al relativisme esgrimida per Ratzinger: com que el relativisme no té veritats absolutes, llavors el fonamentalisme n'és la solució. És evident que la consideració de veritats religioses i revelades suposa un clar antirelativisme. És important l'ensenyament de tenir present les fal·làcies i els biaixos de tots aquells qui intenten imposar el "seu" concepte de veritat sense ocupar-se'n, almenys una mica, de fer un anàlisi epistemològic del terme.

Pel que fa a l'educació, Muñoz considera que la seua universalització és una dada positiva. No obstant això, el mateix ensenyament travessa una crisi de si mateix i del sentit que té. A dia de hui, tothom sap que un títol universitari no és cap garantia de poder accedir a la classe mitjana. Segons ell, seria positiu no enfocar tots els ensenyaments en un sentit pragmàtic i concebre els ordinadors com un mitjà i mai com un fi en si mateixa. Rebutjar allò que no és un saber immediat pot resultar molt perillós de cara a la formació integral de la persona. I als educadors, convé recordar-los el mite de la caverna i que potser, allò que ens estan mostrant no siga l'autèntica realitat. Muñoz, destaca la importància que tenen els continguts malgrat no resultar sempre pragmàtics: "Caldria, per tant, resistir perquè romanguessin una sèrie de continguts que no siguen pragmàtics. Hi ha alguna cosa més que l'ordinador, ja que aquest no és una finalitat en si mateix, sinó un mitjà, mentre que la gent avui en dia el té com una finalitat" (95).

La filosofia és vista com la consciència crítica d'una cultura. I en aquest sentit, la formació filosòfica té un gran paper: formar a les persones críticament. El filòsof farà bé si atén a la biologia perquè aquesta ha avançat enormement. En l'actualitat, la biotecnologia, diu Muñoz, serà un dels cavalls ètics, que portarà revolucions en la mateixa estructura social i això caldrà pensar-ho. Les noves relacions de parella, sumades a l'adopció, els ventres de lloguer i les tècniques d'inseminació, poden provocar també situacions totalment noves. També la clonació d'humans, l'elecció de sexe dels nostres fills... Ara més que mai, la filosofia és necessària.

La segona part del llibre comença amb el text *Una conversación sobre filosofía hoy*. En realitat és una transcripció a càrrec de Laura Blanch sobre una conversa que tingué lloc en la seu de la revista *Pasajes* a propòsit dels problemes de la filosofia en el moment actual. Al llarg del diàleg entre Jacobo Muñoz, Sergio Sevilla i Nicolás Sánchez i front als qui proclamen la mort de la filosofia, suggereixen un saber de "segon d'ordre" (des de la *Metafísica* d'Aristòtil) i cerquen maneres productives de revitalitzar la filosofia, apropant-la a la soci-

ologia, antropologia i als nous problemes de tipus polític, social, tecnològic... També es pregunten sobre la utilitat que tenen les grans idees filosòfiques tenen avui en dia i concorden en la impotència de la raó fent referència a un món on existeix la fam, la guerra, l'armament i les mines antipersona. Muñoz, en referència a Marx, ens diu que la tasca de tota la seua vida i de tots els seus escrits, l'objecte central de tot això, no ha estat altre que aconseguir que els que ho fan, però no ho saben, sàpiguen per què fan el que fan.

Aquesta segona part del llibre també compta amb un text dedicat a Fernando de los Ríos: *Fernando de los Ríos y los valores de la Segunda República*. És evident que Fernando de los Ríos, a més de desenvolupar una gran tasca filosòfica, desenvolupà també una tasca social i humana en els diferents càrrecs polítics. Les seves intervencions com a diputat en les Corts (1919-1920) giraven al voltant del salari mínim, els contractes col·lectius, la democràcia industrial... Després, en 1923 ocupà el càrrec de Diputat per Madrid. Pel que ens conta Jacobo Muñoz, el colp d'Estat es trobà amb una esquerra molt poc resistent i neutra. Em crida l'atenció que el mateix Ortega considerés "excelente" el propòsit del dictador per acabar amb la vella política. En 1929 Fernando de los Ríos tingué un enfrontament molt dur amb les forces polítiques de Granada, submises al Dictador. Això el va fer renunciar a les seues funcions -i el seu sou- el 20 de març d'aquest mateix any. Fins la mateixa caiguda de la dictadura no recuperà la seua Càtedra. Estigué a les bones i a les madures. Quan la dreta guanyà les eleccions en 1933 es va retirar, però en 1934 tornà, aportant canvis en la transformació de les presons i la Llei de divorci i nul·litat dels matrimonis així com l'anul·lació de l'ajuda econòmica de l'Estat a les Esglésies.

En la part final del llibre, concretament en *Debate sobre Adorno: tres temes*, Muñoz assenyala una diferència entre l'alta cultura i la cultura de masses. Una està lligada a la tècnica i l'altra fa referència a l'expressió més elevada de l'esperit humà. Actualment hi ha qui segueix defensant que la indústria cultural té un caràcter homogeneïtzador. Jutgen vostès el valor que avui en dia les nostres institucions donen a les humanitats i a les arts en general. L'autor ens invita a reflexionar també sobre el valor que té la Filosofia en pràcticament tots els currículums educatius. És apropiada ací la definició que donava Fuster de la filosofia com "l'art d'agafar la vaca pels collons". Així és, de vegades, la raó i els grans sistemes filosòfics, estan massa lluny dels problemes quotidians que tenim les persones. Ara bé, igual que a Muñoz, a mi se'm posa la pell de gallina quan pense en la possibilitat d'un món sense cap dimensió autoreflexiva. El professor Sergio Sevilla, brillant com sempre, respon amb lucidesa: "Jo a això no ho anomenaria món" (167).

SERGI PASCUAL
Universitat de València